

TOKAT-PAZAR, BEYOBASI HAMAMI

MUSTAFA BEYAZIT*

ÖZ

Günümüze harabe olarak gelen Beyobası Hamamı, Tokat ili, Pazar ilçesi, Sinan Paşa Mahallesi'nin batısında, Pazar-Zile yolunun kuzeyinde, Sarayönü denilen mevkide yer almaktadır. Banisi ve yapılış tarihi bilinmeyen eser, İvaz Paşa'nın Tokat Subaşılığının devam ettiği XIV. yüzyılın sonları ile 1412 yılına kadarki bir süre içerisinde buradaki diğer mimari faaliyetleriyle birlikte inşa ettirilmiş olmalıdır. Binanın enine sıcaklık düzenlemesine sahip olması da bu tarihlendirmeyi kuvvetlendirmektedir. Eserin duvarlarının çok az bir bölümü, sıcaklık ve halvet kubbeleri ile ılık mekânının tonozu ayakta. Hamam, ortası kubbeli, tek eyvanlı ve tek halvetli plân tarzı ile "ortası kubbeli, enine sıcaklıklı ve çifte halvetli" hamam tipinin farklı bir uygulamasıdır.

Anahtar Kelimeler: XV. Yüzyıl, Tokat, Beyobası, Hacı İvaz Paşa, Hamam.

ABSTRACT

THE BEYOBA TURKISH BATH

The Beyoba Turkish Bath which today we see only its ruins is located at a place known as Sarayönü on the north of Pazar-Zile route and west of Sinan Paşa district in Tokat's Pazar province. Although its architect and the construction date is unknown, it is believed to be built during the construction activities that came about after the 14th century until 1412 when Ivaz Pasha was the Subashi of Tokat. Furthermore, the fact that the building had heat installations under its floors also reinforces that it was built during the period in question. However, only a very small segment of the structure's walls, the domes of the hot and khalwa sections as well as the arch of the cooler area stand erect. Drawn with a central dome, a single iwan and khalwa cell, the bath is a different construction form of the Turkish baths with a "central dome, heated floors and double khalwa cells"

Key Words: 15th Century, Tokat, Beyobası, Hadji Ivaz Pasha, Turkish Baths.

* Yrd. Doç. Dr. Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü. E-posta: hacivaz@gmail.com Çalışmalarım esnasında bana her türlü yardımda bulunan Prof. Dr. Mehmet Tunçel'e ve Yrd. Doç. Dr. Dr. Kemal Tuzcu'ya, ölçümlerde ve fotoğraf çekimlerinde yardımlarını esirgemeyen Önder Kılıç ve Mahmut Kaçmaz'a, ayrıca yakın ilgilerinden dolayı Tokat Müze Müdürlüğü çalışanlarına teşekkür ederim.

Giriş

Tokat ili, Pazar ilçesi Beyobası Hamamı'nın¹ mimari özelliklerinin tanıtılması ve yapının tarihlendirilmesi makalenin amacını oluşturmaktadır. Yapı şimdiye değin iki yayına konu olmuştur. İlk yayın Osman Eravşar tarafından yapılmış, hamam mimari özellikleriyle tanıtılmış ve eser XIV. yüzyıla tarihlendirilmiştir². İkinci yayın Hamza Gündoğdu'ya aittir. Gündoğdu, eseri kısaca tanıttıktan sonra XIV. ve XV. yüzyıla tarihlendirmiştir³. Her iki çalışmada da yapının banisiyle ilgili herhangi bir malumat verilmemiştir. Bina mimari özellikleri bakımından tanıtılarak değerlendirilecek, yapım /inşa tarihi ve banisine yönelik öneriler sunulacaktır.

Mimari Özellikler

Hamam, Pazar ilçesi Beyoba yerleşim yerinin doğusunda⁴, Pazar'dan Zile'ye giden yolun kuzeyinde, yoldan yaklaşık 600 m. uzaklıkta, Sarayönü denilen mevkide yer almaktadır⁵. Güney ve doğusundan tarla yolları geçen hamamın (Fotoğraf 1), batısı ile kuzeyi günümüzde tarım alanı olarak kullanılmaktadır (Fotoğraf 2).

Günümüzde harap vaziyetteki eserin duvarlarının çok az bir kısmı, sıcaklık ve halvet kubbeleri ile ılık mekânının tonozu ayakta durmaktadır (Fotoğraf 1-2). Hamamın beden duvarlarında

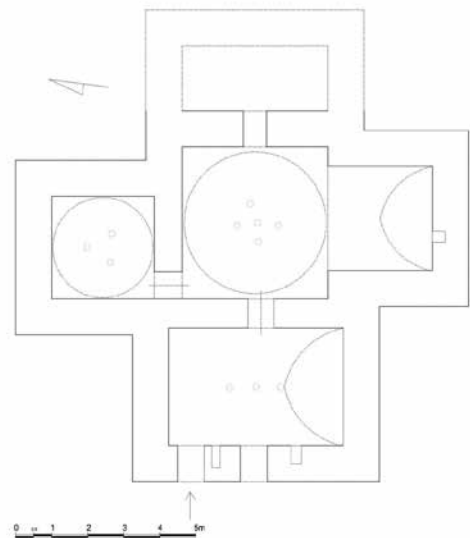
Fotoğraf 1: Beyobası Hamamı Güney ve Doğu Cepheleri

Fotoğraf 2: Beyobası Hamamı Kuzey ve Batı Cepheleri

kaba yonu, moloz taş ve tuğla, batı cephesinde düzgün kesme taş, kemer ile tonozlarda ise tuğla kullanılmıştır.

Doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen plânlı inşa edilen tek işlevli hamamın (Çizim 1) kapı açıklığının, batıda yer aldığı düşünülmektedir.

Çizim 1: Tokat, Pazar Beyobası Hamamı

¹ Tokat Müzesi'ndeki, Tokat Valiliği Kültürel Değerler Yapı Envanteri kayıtlarında, 21.10.1994 tarih ve 1751 sayılı kararla bina tescil edilmiştir.

² Osman Eravşar, *Tokat Tarihi Su Yapıları (Hamamlar)*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2004, s.65-70

³ Hamza Gündoğdu, *Tarihi Yaşatan İl Tokat*, PYS Vakıf Sistem Matbaa Müdürlüğü, Ankara 2006, s.505-506 iki sayfada yer alan yapının çok kısa bir tanıtımı yapılmıştır.

⁴ Önceki yayınlarda köy olarak geçen yerleşim yeri (Eravşar, *a.g.e.*, s.65; Gündoğdu, *a.g.e.*, s.505) günümüzde Sinan Paşa Mahallesi idari sınırları içerisinde yer almaktadır.

⁵ H36b-21a pafta, 843 parselde yer alan hamamın bulunduğu yerin yarısının (batı kısmı) özel mülkiyette diğer yarısının (doğu kısmı) ise yol olarak gözüktüğü Sivas Koruma Kurulu'nda yer alan 60.08.05 nolu dosyadaki 60-08-0-1.0 nolu belgede geçmektedir. Dosyaya ulaşmada yardımcıları esirgemeyen Sivas Koruma Kurulu çalışanlarına çok teşekkür ederim.

Fotoğraf 3: Beyobası Hamamı Batı Cephesi

Bununla birlikte, soğukluğa açılan kapı yeri ve soğukluk mekânının nasıl düzenlendiği hat-ta düzenlenip düzenlenmediği de belli değildir. Batı cephedeki duvar izlerinden böyle bir mekânın varlığını tespit edecek herhangi bir unsur görülmemektedir (Fotoğraf 3). Ancak bu durum ileride yapılacak bir sondaj, kazı çalış-masıyla belirlenebilir.

Hamamın batı cephesindeki iki kapıdan, ku-zey-güney doğrultusunda uzanan, 4.86 x 3.28 m. boyutlarında dikdörtgen plânlı ılıklik mekânına girilmektedir (Fotoğraf 4). Sivri beşik tonozla

Fotoğraf 4: Beyobası Hamamı ılıklik Bölümünün Kuzey ve Batı Cephesi

örtülü ılıklikteki tonoz örtü yer yer yıkılmıştır. ılıklikğin tonozu tepe noktası aksına yerleştirilmiş, birbirine eşit uzaklıkta altıgen biçimli üç açıklık ve güney cephe aksında yer alan sivri kemerli bir pencere ile aydınlatılmıştır (Fotoğraf 5-6)⁶.

⁶ Hamamların aydınlatılması konusunda bakınız; Kemal Ahmet Aru, *Türk Hamamları Etüdü*, İstanbul 1949, s. 51; M. Yılmaz Önge, *Anadolu'da XII-XIII. Yüzyıl Türk*

Fotoğraf 5: Beyobası Hamamı ılıklik Bölümünün Güney Cephesi

Fotoğraf 6: Beyobası Hamamı ılıklik Bölümü Beşik Tonozu

Fotoğraf 7: Beyobası Hamamı Sıcaklık Bölümü Batı ve Kuzey Cephesi

Eserin ılıklikğine doğu cephe aksında yer alan kapıdan sıcaklığa geçilmektedir (Fotoğraf 7). Hamamın sıcaklığı, kuzey-güney doğrultusunda enine düzenlenmiş bir plâna sahiptir⁷. Mer-

Hamamları, Ankara 1995, s. 63-76.

⁷ Bu plân tarzı ile "ortası kubbeli, enine sıcaklığı ve çifte halvetli" tipin farklı bir uygulaması karşımıza çıkmaktadır. Burada eyvan ve halvet sayıları tektir. S. Eyice, "İznik'de "Büyük Hamam" ve Osmanlı Devri Hamamları Hak-

kezdeki kare plânlı 4.23 x 4.04 m. ölçülerindeki kübik mekân, tromplarla geçişin sağlandığı, 3.94 m. çaplı kubbe ile örtülmüştür (Fotoğraf 8). Köşelerdeki tromplar arasında kalan yüzeylerde de alçı malzeme ile meydana getirilmiş, sathi tromp görünümü nişler bulunur (Fotoğraf 7-8). Sıcaklık, kubbe üzerindeki altıgen biçimli beş filgözü pencere ile aydınlatılmıştır. Kubbede yer yer önemsenecek çatlaklar hatta aydınlatma pencerelerinin bulunduğu yerler-

Fotoğraf 8: Beyobası Hamamı Sıcaklık Bölümü Kubbesi

Fotoğraf 9: Beyobası Hamamı Sıcaklık Bölümü Güney Cephesindeki Eyvan

de tahribat görülmektedir (Fotoğraf 8). Aynı mekânın doğu cephe aksındaki açıklıktan su deposuna açılan pencere ile suyun kontrol edildiği anlaşılmaktadır. Orta mekânın güneyine ise buraya kemerle bağlanan ve üzeri beşik tonoz örtülü 2.89 x 2.89 m. boyutlarında tam kare plânlı eyvan eklenmiştir (Fotoğraf 9). Eyvanın beşik tonoz örtüsü tahrip olmuştur. Sıcaklık

kında Bir Deneme”, *Tarih Dergisi*, (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi), Cilt XI, S. 15, İstanbul 1960, s. 113.

Fotoğraf 10: Beyobası Hamamı Sıcaklık Bölümü Kuzeyindeki Halvet

Fotoğraf 11: Beyobası Hamamı Sıcaklık Bölümü Kuzeyindeki Halvetin Kubbesi

Fotoğraf 12: Beyobası Hamamı Doğu Cephesindeki Külhan

bölümünün kuzeybatı köşesine açılan kapı (Fotoğraf 7) ile ortadaki mekândan daha küçük, 2.85 x 2.85 m. ölçülerdeki kübik, kare plânlı halvete geçilmektedir (Fotoğraf 10). Halvet, 2.79 m. çapında kubbe ile örtülmüş ve kubbeyle yerleştirilen altıgen biçimli üç açıklıkla aydınlatılmıştır (Fotoğraf 11). Sıcaklığın duvarlarında su sisteminde kullanılan künk kalıntılarına ve örtü sisteminde de ağırlığı azaltan küplere yer verilmiştir. Ayrıca hamamın ılıklığının batı du-

varında ve sıcaklıktaki eyvanın güney duvarında birbirine yakın boyutlara sahip küçük nişler vardır (Çizim 1). Bu nişler, hamamda yıkanma esnasında kullanılabilecek bazı eşyaların konuldukları yerler olmalıdır. Sıcaklığın duvarları ve örtü sisteminin sıvandığı kalan izlerden anlaşılmalıdır. Hamamda zaman içinde kaçak kazılar yapılması yapıdaki tahribatı daha da arttırmıştır.

Sıcaklık bölümünün ortasındaki kubbeli mekânın doğu cephesi boyunca yerleştirilen, yaklaşık 4.00 x 1.80 m. ebatlarındaki su deposu ve külhan bölümü tamamen yıkılmış ve toprak altında kalmıştır (Fotoğraf 12). Hamamın külhanı hakkında da kesin bilgilere ancak yapılacak bir kazı ile ulaşılabacaktır.

Beyobası Hamamı plân şeması ile “ortası kubbeli, enine sıcaklık ve çifte halvetli” hamam tipinin farklı bir çeşitlemesidir. Burada ortası kubbeli, tek eyvanlı ve tek halvetli bir plân görülmektedir. Hamam enine sıcaklık düzenlemeyle, ortası kubbeli ve eyvan birleşimi şekliyle birçok örnekle benzerlik göstermektedir⁸.

Bu çalışmada, Beyobası’nda yer alan hamamın, Hacı İvaz Paşa tarafından yaptırıldığı düşünülmektedir. Yapılmış bazı çalışmalarda Beyobası’nda İvaz Paşa’ya atfedilen bir hamamın varlığından bahsedilmesi⁹ bu tezi güçlendir-

mektedir. Çalışmalarda referans gösterilen ana kaynak Uzunçarşılı’nın makalesidir. Uzunçarşılı, bugün varlığını tespit edemediğim bir vakfiyeyi kullanarak Hacı İvaz Paşa’nın Beyoba beldesinde medrese, hamam ve zaviye yaptırdığını ve aynı bölgede, bugün Tokat Müzesi’nde mezar taşı sergilenen babası Ahi Bayezid’in kabrinin bulunduğunu belirtir (1959: s.25). Ancak Uzunçarşılı’nın kullandığı bu vakfiye mevcut değildir. Paşa’nın günümüze ulaşabilmiş, Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nde yer alan¹⁰ vakfiyesinin başlarında, yine Paşa tarafından düzenlettirilen Tokat bölgesine ait iki vakfiyeden daha bahsedilmektedir¹¹. Ancak bu vakfiyelerin günümüzde mevcut olup olmadıkları, mevcut ise nerede oldukları da bilinmemektedir. Bu

İstanbul 1959, s. 25; Gökbilgin, *a.g.e.*, s. 81; Şimşirgil, *Osmanlı Taşra Teşkilâtında Tokat (1455-1574)*, (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 1990, s. 124; aynı yazar, “XVI. Yüzyılda Tokat Medreseleri”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S. VII, İzmir 1992, s. 236; Pay, “Mimar ve Mühendis Bir Devlet Adamı (Sahibu’s- Seyf ve’l- Kalem ve’l- Hisab) Hacı İvaz Paşa”, *Bursa Araştırmaları Kent Tarihi ve Kültürü Dergisi*, S. 13, Bursa 2006, s. 15.

¹⁰ BOA, Maliyeden Müdevver Vakfiyeler Nu: 21’de ve Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi Defter no: 591, s. 191-195’de bulunan vakfiyeler yeniden okunup değerlendirilmiştir. (Arapça’dan çevirisi Dr. Kemal Tuzcu tarafından yapılmıştır.) Ayrıca Ç. Çiftçi, *Bursa’da Vakıfların Sosyo- Ekonomik İşlevleri*, Bursa. 2004 adlı çalışmada da Bursa vakıflarının genel değerlendirmesi yapılmıştır. Bununla birlikte, TKGM, Kuyud-ı Kadime Arşivi, Defter-i Mufassal-ı Livâ-i Sivas TD.14 (H. 980 /M.1572-1573 tarihli defterde Vr. .259b, 260b, 261b, 276a, 278b, 279a, 280a, 285a, 287a, 288a, 289a, 291a, 295a-b), TD-12(H. 982 /M.1574-1575 tarihli defterde v. 87b, 98b, 153a-b, 212a) defter ve belgelerden de faydalanıldı.

¹¹ Tokat Müzesi arşivinde 196 numaralı envanterde kayıtlı bulunan yazma nüshanın, İvaz Paşa Camii’nin kayıtlı olduğu sayfasında H.810 (M. 1407) yılına ait bir vakfiyesi bulunduğunu belirtmekte, fakat vakfiyenin yeri hakkında bilgi vermemektedir. Bkz. B. Karagülle- N. Sarvan, *Tokat Müzesi Tarihi Yapılar Eski Eserler ve Bölgeleri, Tokatlı Meşhurlar*, Metin 1929-1937, Resimler 1944, s. 77; Uzunçarşılı, vakfiyenin nerede olduğu hakkında herhangi bir bilgi vermemektedir. Bkz., Uzunçarşılı, “Hacı...”, s. 42. Tokat’taki yapılara ait ikinci vakfiyenin ise ne tarihi ne de içeriği hakkında, 1424 yılındaki vakfiyedeki bilgiler haricinde bilinen başka bir şey yoktur. Bkz., Uzunçarşılı, “Hacı...”, s. 42.

⁸ Benzer örnekler için bkz., Bursa Görükle Gölyazı Köyü Hamamı (?) (Ötügen S. Yıldız, Durukan, Aynur-Acun, Hakkı- Pekak, Sacit, 1986: 21,59), Gürsu Bucağı Aksu Köyü Hamamı (?) (Ötügen vd.1986: 22-23, 60), Gemlik Küçük Kumla Köyü 2 nolu Hamam (?) (Ötügen vd.1986: 72-73, 110) ve İnegöl Yıldırım Hamamı (1389-1402) (Ötügen vd.1986: 131-132, 174), Bursa Yıldırım Hamamı (1389-1402) (Ayverdi 1966: 481-482), Bursa Eski-Yeni (Ördekli) Hamamı (XV. yüzyılın ilk çeyreği) (Ayverdi 1966: 476-477), Bursa İbrahim Paşa Hamamı (XV. yüzyılın ilk yarısı) (Ayverdi 1972: 124), Bursa Muradiye Hamamı(1426) (Ayverdi 1972: 321), Afyon Kadı Hamamı (XVI. yüzyıl) ve Dabak Hamamı (XV. yüzyıl – XVI. yüzyıl)’na benzemektedir (Daş 1997: 44-51). İzmir Urla’da Hersekzade Ahmet Paşa Hamamı (XV. yüzyıl), Urla Sungurlu Köyü Hamamı (XV. yüzyıl), Urla Kamanlı Hamamı (XV.-XVI. yüzyıl) ve Urla Özbek Mahallesi Hamamı (XV. yüzyıl) plân düzenlemesi bakımından uyusmaktadır (Bayrakal 2009: 11-56).

⁹ Uzunçarşılı, “Hacı İvaz Paşa’ya Dair”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, *Tarih Dergisi*, C.X., S. 14,

nedenle Uzunçarşılı'nın vakfiyeye ilgili aktardığı bilgiler, ileri sürülen tez açısından önem kazanmaktadır. Paşa'nın günümüze ulaşabilmiş vakfiyesi içerisinde, hamamla ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Söz konusu 22 Zilhicce 827 H./ 17 Kasım 1424 M. tarihli vakfiye, Paşa'nın bilinen en erken tarihli vakfiyesidir¹² ve Tokat vilayeti Kazabad nahiyesine (Pazar) aittir. Burada, İvaz Paşa'nın İyi Baba Köyü'nde yaptırdığı zaviye ve medreseden bahsedilmektedir.

Hamamla ilgili tezimizi destekleyen bir diğer husus ise Vakıf Kayıtları Arşivinde yer alan Kazabad Kazası Hurufât defterleridir¹³. Hurufât defterlerinin tahlili, Hacı İvaz Paşa vakıflarının ve eserlerinin XVIII. ve XIX. yüzyıllarda hala canlılığını, işlerliğini koruduğunu göstermektedir. Bu kayıtlara göre Hacı İvaz Paşa Beyobası köyünde cami, mescit, medrese ve buk'a (zaviye, imaret), İyi Baba köyünde mescit, muallimhâne ve buk'a inşa ettirmiştir. Tüm bu eserlerin finansmanını Hacı İvaz Paşa Vakfı sağlamaktadır.¹⁴ Bu bilgiler göstermektedir ki Beyobası XIV. yüzyıldan itibaren mamur bir köydür. Böl-

gede herhangi bir kalıntı olmamasına rağmen hamamın bulunduğu mevkiinin Sarayönü olarak anılması buranın yakınında önemli bir yerleşime işaret eder.

Beyobası (Beğobası) Hamamının tarihlendirilmesi ve banisinin tespiti noktasında yukarıda zikredilen bilgiler oldukça kıymetlidir. Beğobası köyünde Hacı İvaz tarafından yaptırılan bir buk'anın¹⁵ yani imaretin bulunmuş olması hamamın bu yapıya bağlı bir unsur olabileceğini düşündürmektedir. Bu veriler Uzunçarşılı'nın sözünü ettiği bilgileri destekler niteliktedir. Eravşar, ilgili yayınında hamamın yerleşim yerinden uzakta yapılmasından dolayı bir tekkeyle bağlantısı olabileceği ihtimali üzerinde durur. Bizim yeni tespitlerimiz ise Eravşar'ın bölgedeki genel uygulamalara dayalı öngörüsünü delillendirir.

Bir diğer husus ise söz konusu hamamın kurnalarının Pazar ilçe merkezinde inşa edilen Halil Bey Hamamı'na götürülmesi hadisesidir. Günümüzde hala kullanılan kurnalar (gök kurnalar), İvaz Paşa'nın soyundan gelen kişilerce taşınmış ve kültürel mirasımıza kazandırılmıştır.¹⁶

Yukarıda açıklanan veriler bizi İvaz Paşa'nın Beyobası Köyü'nde¹⁷ bazı eserler inşa ettirdiği düşüncesine götürmektedir. Dolayısıyla Beyobası Hamamı, İvaz Paşa'nın bu köyde yaptırmış olduğu eserleri tamamlayıcı yapılarından birisidir.

Sonuç

Erken Osmanlı döneminde Hacı İvaz Paşa, başkent Bursa ile taşrada Dimetoka, Ankara ve Tokat şehirlerinde mimar veya bani olarak yaptırdığı eserlerle, Türk mimarisine önemli katkılar sağlamıştır (Beyazıt 2009: 1- 452). İvaz Paşa

¹² Vakfiye daha önceden okunmuş ancak okumada bazı hataların bulunması ve günümüz Türkçesine çevrilerek daha anlaşılır hala gelmesi gibi zaruretlerden dolayı tarafımızdan yeniden okunması icap olmuştur. Vakfiyeyi ilk okuyan Uzunçarşılı, vakfiyenin kenarında bulunan yazılardan yola çıkarak, orijinal vakfiyenin Molla Fenari tarafından tasdik edildiğini ve mütevellide bulunan vakfiyenin tahrip edildiği ve 1489 yılında hazine de bulunan asıl suretinin bir kopyası verilmiş ve orijinal vakfiyeye de buna dair bir kayıt ilave edildiğini belirtmektedir (Bkz., Uzunçarşılı, "Hacı...", s. 43).

¹³ Vakıflar arşivinde bulunan ve imam, müezzin, hatib, cüzhan gibi vakıf görevlilerinin atamalarının kaydedildiği bu defterler bazı önemli tespitleri yapabilmemize imkan vermektedir. Hurufât defterleri, daha önce cihet ruznâmesi adıyla tutulmuşlardır. Ancak bunlardan çok az kısmı günümüze gelebilmiştir. Cihet ruznamçeleri, XVII. yüzyılın sonlarında tutuluş üslubu bakımından değişim göstererek hurufât adıyla tutulmaya başlamışlardır. Bkz., Yasemin Beyazıt, "Hurufat Defterlerinin Şehir Tarihi Araştırmalarındaki Yeri", *History Studies*, 5/1, 2013, 39-69.

¹⁴ Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, *Hurufât Defterleri*, 1109, s.296; 1110, s.61; 1111, s.208, 209, 210; 1113, s.115; 1114, s.64; 1115, s.77; 1108, s.109; 1216, s.76; 553, s.146.

¹⁵ Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, *Hurufât Defterleri*, 1216, s.76; 1108, s.109.

¹⁶ Bu bilgi, Hacı İvaz Paşa'nın soyundan geldiğini söyleyen Mahir Şahin tarafından verilmiştir. Kendisine yardimlarından dolayı teşekkür ederim.

¹⁷ Köye Beyobası veya Beyovası şeklinde isimler verilmesinin arkasında köyde ileri gelenlerin yerleşiminden kaynaklandığı bilgisi de halk tarafından anlatılmaktadır.

ve onunla ilgisi bulunan eserlerden¹⁸ bir kısmına dair az veya çok bilgi edinilebilecek çeşitli çalışmalar (Tunçel 1980: 108-114; Top 1997: 96; Yıldırım 2007: 21) ve yayınlar bulunmakla birlikte, yaptırdığı bazı eserlerle ilgili sınırlı bilgiler mevcuttur. Bugüne kadar her yönü ile detaylı bir şekilde incelenmeyen Beyobası Hamamı, İvaz Paşa'nın Tokat Subaşılığının devam ettiği XIV. yüzyılın sonları ile 1412 yılına kadar ki bir süre içerisinde inşa ettirilmiş olmalıdır.

¹⁸ İvaz Paşanın eserleriyle ilgili en yoğun bilgiyi E. H. Ayverdi (... *Çelebi ve II. Sultan Murad Devri*, s. 46-117 vd.)den öğrenmekteyiz. Bununla birlikte söz konusu yayında İvaz Paşa'nın eserlerinin tamamı yer almamış, yer alan eserler de tam manasıyla incelenmemiştir. Diğer kaynakları şu şekilde sıralanabilir: Kamil Kepecioğlu, *Bursa Hanları*, Bursa 1935, s. 2, 12, 21 vd.; K. Baykal, *Bursa ve Anıtları*, Bursa 1950, s. 75, vd.; E. H. Ayverdi, "Dimetoka Çelebi Sultan Mehmet Camii", *Vakıflar Dergisi*, S. III, Ankara 1956, s. 13-16, A. Gabriel, *Une Capitale Turque* Brousse, Paris 1958, s. 80-103, vd., (aynı yazar (Çev. N. Er vd.), *Bir Türk Başkenti Bursa*, Bursa 2007, s. 80-103, vd.); A. Kuran, İlk Devir Osmanlı Mimarisinde Cami, Ankara 1964, s. 62,80; Ş. Yetkin, "Türk Çini Sanatından Bazı Önemli Örnekler ve Teknikleri", *Sanat Tarihi Yıllığı 1964-1965*, C. 2, İstanbul 1965, s. 60-100; G. Öney, *Ankara'da Türk Devri Dini ve Sosyal Yapıları*, Ankara 1971, s. 31-33; İ. H. Konyalı, *Ankara Camileri*, Ankara 1978, s. 53-54; Y. Demiriz, *Osmanlı Mimarisinde Süsleme I Erken Devir (1300-1453)*, Ankara 1979, s. 330 vd.; N. Beşbaş-H. Denizli, *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler, III, (Bursa İl Merkezi)*, Ankara 1983, s. 294-295, vd.; Ş. Yetkin, *Anadoluda Türk Çini Sanatının Gelişmesi*, (2. Baskı), İstanbul 1986, s. 165 vd.; N. Atasoy- J. Raby, *İznik Seramikleri*, Singapur ve Londra 1989, s. 83; Z. Sönmez, *Başlangıcından 16. Yüzyıla Kadar Anadolu-Türk İslam Mimarisinde Sanatçılar*, Ankara 1989, s. 423-451; Ş. Yetkin, "Bursa Yeşil Camii Hünkâr Mahfili Çiniden Zemin Döşemesi", *Prof. Dr. Yılmaz Önge Armağanı*, Konya 1993, s. 97-101; M., Kiel, "Dimetoka", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.9, İstanbul 1994, s. 305-308; S. Pay, *Bursa İvaz Paşa Külliyesi*, Bursa 1996; M. Hızlı, *XVI. Asır Bursa Medreseleri*, (Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa 1986, s. 55; M. Hızlı, *Mahkeme Sicillerine Göre Osmanlı Klasik Dönemi Bursa Medreselerinde Eğitim-Öğretim*, Bursa 1997, s. 36 vd., aynı yazar, *Mahkeme Sicillerine Göre Osmanlı Klasik Döneminde İlköğretim ve Bursa Sıbyan Mektepleri*, Bursa 1999, s. 115; Z. Sönmez, "Osmanlı Mimarlığında Sanatçı Profilleri: Mütefekkir, Siyasetçi ve Mimar- Mühendis Hacı İvaz Paşa", *60. Yaşına Sinan Genim'e Armağan Makaleler*, İstanbul 2005, s. 577-590; H. Lowry, (Çev. A. Cemal), *Osmanlı Döneminde Balkanların Şekillenmesi 1350-1550 Kuzey Yunanistan'ın Fetbi, İskani ve Altyapı Gelişmesi*, İstanbul 2008, s. 21-22.

Hamamın enine sıcaklık düzenlemesine sahip olması ve bu plân tarzında Anadolu'da inşa edilen hamamların da genelde XIV.-XV. yüzyıllara tarihlendirilmesi incelediğimiz Tokat Beyobası Hamamı'nın da yaklaşık aynı yıllarda yaptırılmış olabileceğini düşündürmekte ve tezimizi destekleyen unsurlar arasında yer almaktadır (Erat 1997: 469).

Bu tarihleme binanın inşa ve mimari özellikleri ile de uyum göstermekte ve Hacı İvaz Paşa'nın faaliyetlerini sürdürdüğü dönemle çağdaş izler taşımaktadır.

KAYNAKLAR

A. ARŞİV BELGELERİ

1- Başbakanlık Osmanlı Arşivi

a. Maliyeden Müdevver, Vakfiyeler, Nr. 21

2- Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-ı Kadime Arşivi

a. Defter-i Mufassal-ı Livâ-i Sivas TD. 12.

b. Defter-i Mufassal-ı Livâ-i Sivas TD. 14.

3- Vakıflar Genel Müdürlüğü

a. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde Defter Nu: 591 s. 191-195'deki vakfiye

b. Hurûfât Defterleri, 554, 1109, 1110, 1115, 1216.

4- Sivas Koruma Kurulu Arşivi

a. Sivas Koruma Kurulu 60.08.05 nolu dosya

B. YAZMA ESERLER

a) Karagülle B.- Savuran N., *Tarihi Yapılar, Eski Eserler ve Bölgeleri, Tokatlı Meşhurlar*, Tokat Müzesi Envanter Nu. 196, (Yazma Nüsha), Tokat 1929-1944.

C. KAYNAK VE ARAŞTIRMA ESERLERİ:

Aru, Kemal Ahmet (1949). *Türk Hamamları Etüdü*, İstanbul: İstanbul Matbaacılık.

Atasoy, Nurhan.- Raby Julian (1989). *İznik Seramikleri*, Singapur ve Londra: Alexandria Press.

Ayverdi, Ekrem Hakkı (1956). "Dimetoka Çelebi Sultan Mehmed Camii", *Vakıflar Der-*

- gisi, S. III, s. 13-16, Ankara: Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı.
- Ayverdi, Ekrem Hakkı (1966). *Osmanlı Mimarisinin İlk Devri 630- 805 (1230-1402)*, C.I, İstanbul: Baha Matbaası.
- Ayverdi, Ekrem Hakkı (1972). *Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri 806-855 (1403-1451)*, C.II, İstanbul: Baha Matbaası.
- Baykal, Kazım (1950). *Bursa ve Anıtları*, Bursa: Bursa Ayan Matbaası.
- Bayrakal, Sedat (2009). *Urla ve Köylerindeki Türk Dönemi Sosyal Anıtları*, İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.
- Beşbaş, Nermin- Denizli, Hikmet (1983). *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler, III*, (Bursa İl Merkezi), Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Be Yazıt, Mustafa (2009). "Hacı İvaz Paşa'nın Vakıf Eserleri ve Mimari Faaliyetleri", (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi) Ankara.
- Be Yazıt, Yasemin (2013). "Hurufat Defterlerinin Şehir Tarihi Araştırmalarındaki Yeri", *History Studies*, 5/1, 39-69.
- Çiftçi, Cafer (2004). *Bursa'da Vakıfların Sosyo-Ekonomik İşlevleri*, Bursa: Gaye Kitabevi.
- Daş, Ertan (1997). "Afyon'daki Türk Anıtları (Medreseler, Türbeler, Hanlar, Hamamlar, Köprüler, Çeşmeler)", (Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Entitüsü Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İzmir.
- Demiriz, Yıldız (1979). *Osmanlı Mimarisinde Süsleme I Erken Devir (1300-1453)*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Erat, Birsen (1997). "Anadolu'da XIV. Yüzyıl Türk Hamam Mimarisi", (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji ve Sanat Tarihi (Sanat Tarihi) Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi), C. I., Ankara.
- Eraşar, Osman (2004). *Tokat Tarihi Su Yapıları (Hamamlar)*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Eyice, Semavi (1960). "İznik'de "Büyük Hamam" ve Osmanlı Devri Hamamları Hakkında Bir Deneme", *Tarih Dergisi*, (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi), C. XI, S. 15, s. 99-120. İstanbul: İstanbul Edebiyat Fakültesi Matbaası.
- Gabriel, Albert (1958). *Une Capitale Turque Brousse*, Paris: E. De Boccard.
- Gabriel Albert (2007). (Çev. N. Er vd.) *Bir Türk Başkenti Bursa*, Bursa: Seçil Ofset.
- Gökbilgin, Tayyip M. (1977). *Osmanlı Müesseseleri Teşkilâtı ve Medeniyeti Tarihine Genel Bakış*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını.
- Gündoğdu, Hamza (2006). *Tarihi Yaşatan İl Tokat*, Ankara: PYS Vakıf Sistem Matbaa Müdürlüğü.
- Hızlı, Mefail (1986). "XVI. Asır Bursa Medreseleri", (Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa.
- Hızlı Mefail (1997). *Mahkeme Sicillerine Göre Osmanlı Klasik Dönemi Bursa*, Esra Fakülte Kitabevi.
- Hızlı Mefail (1999). *Mahkeme Sicillerine Göre Osmanlı Klasik Döneminde İlköğretim ve Bursa Sıbyan Mektepleri*, Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi.
- Kamil Kepecioğlu (1935). *Bursa Hanları*, Bursa: Yeni Basımevi, Halkevi Neşriyatı 4.
- Kiel, Machiel (1994). "Dimetoka", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 9, s. 305-308, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Konyalı, İbrahim Hakkı (1978). *Ankara Camileri*, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Kuran, Aptullah (1964). *İlk Devir Osmanlı Mimarisinde Cami*, Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- Lowry, Heat Ward (2008). (Çev. A. Cemal), *Osmanlı Döneminde Balkanların Şekillenmesi 1350-1550 Kuzey Yunanistan'ın Fethi, İskânı ve Altyapı Gelişmesi*, İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları.
- Öney, Gönül (1971). *Ankara'da Türk Devri Dini ve Sosyal Yapıları*, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.

- Önge, Mehmet Yılmaz (1995). *Anadolu'da XII-XIII. Yüzyıl Türk Hamamları*, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Ötüken S. Yıldız, Durukan, Aynur-Acun, Hakkı-Pekak, Sacit (1986). *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler, IV*, Ankara, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Pay, Salih (1996). *Bursa İvaz Paşa Külliyesi*, Bursa: İvaz Paşa", *Bursa Araştırmaları, Kent Tarihi ve Kültürü Dergisi*, S. 13, s. 12-15, Bursa: Bursa Araştırmalar Vakfı.
- Sönmez, Zeki (1989). *Başlangıcından 16. Yüzyıla Kadar Anadolu Türk-İslam Mimarisinde Sanatçılar*, Ankara: TTK Yayınları.
- Sönmez, Zeki (2005). "Osmanlı Mimarlığında Sanatçı Profilleri: Mütefekkir, Siyasetçi ve Mimar- Mühendis Hacı İvaz Paşa", *60. Yaşına Sinan Genim'e Armağan Makaleler*, s. 576-591, İstanbul: Ege Yayınları.
- Şimşirgil, Ahmet (1990). "Osmanlı Taşra Teşkilâtında Tokat (1455-1574)", (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul.
- Şimşirgil Ahmet (1992). "XVI. Yüzyılda Tokat Medreseleri", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S. VII, s. 227-242, İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Top, Mehmet (1997). "Erken Dönem Osmanlı Mihrapları (XIV.-XV. Yüzyıl)", C. I, (Yüzyüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi) Van.
- Tunçel, Mehmet (1980). "Osmanlı Mimarisinde Bedestenler", (Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Sanat Tarihi Kürsüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (1959). "Hacı İvaz Paşa'ya Dair", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, *Tarih Dergisi*, C. X., S. 14, s. 25-58, İstanbul: İstanbul Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Yetkin, Şerare (1965). "Türk Çini Sanatından Bazı Önemli Örnekler ve Teknikleri", *Sanat Tarihi Yıllığı 1964-1965*, C. 2, s. 60-100, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Araştırma Merkezi Yayınları.
- Yetkin, Şerare (1986). *Anadolu'da Türk Çini Sanatının Gelişmesi*, (2. Baskı), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Yetkin Şerare (1993). "Bursa Yeşil Camii Hünkâr Mahfili Çiniden Zemin Döşemesi", *Prof. Dr. Yılmaz Önge Armağanı*, s. 97-101. Konya: Selçuklu Araştırmaları Merkezi Yayınları.
- Yıldırım Savaş (2007). "Erken Osmanlı (1300-1453) Yapılarında Çini Süsleme", (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara.

